

گزیده اسنادی از وقایع مشروطیت در کردستان و کرمانشاهان

به کوشش: رضا آذری شهرضایی

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران - ۱۳۸۵

شناسه: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

عنوان و پدیدآور: گزیده اسنادی از وقایع مشروطیت در کردستان و کرمانشاهان / [از آرشیو اسناد

کتابخانه، مجلس شورای اسلامی]: به کوشش رضا آذری شهرضایی

مشخصات نشر: تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۵

مشخصات ظاهری: ۳۱۳ ص: نیمه

فروست: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد، مجلس شورای اسلامی؛ ۱۱۱. اسناد بهارستان؛ ۱

شابک: ۵۳-۵۶۹۰-۶۶۴-۹۶۴

یادداشت: فیپا

یادداشت: ص.ع. به انگلیسی:

Reza Azari Shahrezayi, Selected Documents of the events of Constitutionalism
in Kordestan and Kermanshah

یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس

یادداشت: نمایه

موضوع: ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴-۱۳۲۷ ق. -- کرمانشاهان -- اسناد و مدارک

موضوع: ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴-۱۳۲۷ ق. -- کردستان -- اسناد و مدارک

موضوع: ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴-۱۳۲۷ ق. -- اسناد و مدارک

شناسه افزوده: آذری شهرضایی، رضا، ۱۳۴۲ - گردآورنده

رده‌بندی کنگره: ۴۴۲۳/ک۵/DSR۱۴۰

رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۵

شماره کتابخانه ملی: ۴۴۲۰۴-۸۵ م

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد
مجلس شورای اسلامی

گزیده اسنادی از وقایع مشروطیت
در
کردستان و کرمانشاهان

به کوشش: رضا آذری شهرضایی

ترجمه مقدمه به انگلیسی: سید عبدالقادر هاشمی

فحه‌آرا: فاطمه بوجار

نمایندهخوان: مهری خلیلی

قلم‌های ساده شده: لوئیس زر یاقوت Times

کاغذ مورد استفاده: کاغذ گرمی تحریر خارجی

ناظر چاپ: نیکی اربی زاده

لیتوگرافی: ...

چاپ: فرشیوه

صحافی: نصر

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۵

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۴۰,۰۰۰ ریال

تمامی حقوق چاپ و نشر این اثر در انحصار کتابخانه، موزه و مرکز اسناد

مجلس شورای اسلامی است.

شابک: ۹۶۴-۶۶۹۰-۵۳-X

مرکز توزیع و نشر:

میدان بهارستان، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تلفن: ۱۸-۳۳۱۳۰۹۱۲-۳۳۱۳۰۹۱۱ دورنگار

نشانی سایت اینترنتی: WWW.Majlislib.com (org)

نشانی پست الکترونیکی: Pajooresh@Majlislib.com

فهرست مطالب

۲۱	یادداشت دبیر مجموعه
۲۳	پیشگفتار

فهرست اسناد - دوره دوم و سوم مجلس شورای ملی

(۱۳۳۳ - ۱۳۲۷ / ۱۲۹۴ - ۱۲۸۸ ق.)

۳۱	۱. گزارش انتخابات مجلس در کردستان (ذی‌قعدة ۱۳۲۷ ق.)
۳۲	۲. نامه داوودخان کلهر به مجلس در خصوص انتخاب وکیل از بی‌ایلیت سرحدی (ذی‌قعدة ۱۳۲۸ ق.)
۳۳	۳. پاسخ مجلس به تقاضای داوودخان (ذی‌قعدة ۱۳۲۸ ق.)
۳۳	۴. گزارش هزینه‌های جاری نظمیه کرمانشاه و مشکلات مربوط به تأمین بودجه آن (ذی‌قعدة ۱۳۲۸ ق.)
۳۵	۵. نامه وزارت داخله به مجلس در خصوص عدم دریافت وجه نقد از زوار توسط نظمیه کرمانشاه
۳۵	(ذی‌قعدة ۱۳۲۸ ق.)
۳۵	۶. درخواست دو تن از تجار کردستان در خصوص امتیاز تلفن و برق در کردستان (ذی‌حجه ۱۳۲۸ ق.)
۳۶	۷. عریضه هیئت کارگران کرمانشاه به مجلس در خصوص تعیین حاکم کرمانشاه (ذی‌حجه ۱۳۲۸ ق.)
۳۸	۸. تظلم خدادادخان کرمانشاهی از مجلس نسبت به تعذیات فخیم السلطنه (ذی‌حجه ۱۳۲۸ ق.)
۳۹	۹. تقاضای امتیاز تلفن و برق در کردستان (مهر ۱۳۲۹ ق.)
۴۰	۱۰. شکایت شهاب لشکر خزلی از تعذیات ضرغام‌السلطان خزلی به مجلس (بی‌تا)

۱۱. پاسخ مجلس به شکایت شهاب لشکر (مهر ۱۳۲۹ ق.). ۲۳
۱۲. نامه وزارت داخله به مجلس و اعلام اعزام رکن البوله به کرمانشاه به عنوان حاکم (مهر ۱۳۲۹ ق.). ۲۳
۱۳. درخواست مجلس از وزارت داخله جهت پیگیری شکایت خدادادخان کرمانشاهی (مهر ۱۳۲۹ ق.). ۲۴
۱۴. پاسخ وزارت فواید عامه به درخواست کنندگان امتیاز تلفن و برق (مهر ۱۳۲۹ ق.). ۲۴
۱۵. نامه رئیس نظمیۀ کرمانشاه به مجلس در خصوص عدم پرداخت مواجب نظمیۀ از سوی وزارت داخله (مهر ۱۳۲۹ ق.). ۲۵
۱۶. بررسی از اوضاع عدلیۀ کردستان (صفر ۱۳۲۹ ق.). ۲۷
۱۷. نامه نظارۀ آیر محمد اس شریعتمدار کردستانی به مجلس درباره حقوق کارمندان عدلیۀ (بی تا). ۲۸
۱۸. پاسخ عدلیۀ مجلس درباره شکایت شریعتمدار کردستانی (صفر ۱۳۲۹ ق.). ۵۰
۱۹. پاسخ مجلس به شریعتمدار کردستانی درباره عدلیۀ کردستان (ربیع الاول ۱۳۲۹ ق.). ۵۰
۲۰. شکایت معتمد الاسلام کردستانی از عارت تجاوز ایلات کرد عثمانی و ایران و عدم اعزام نیروی نظامی برای دفع تجاوزات آنان (ربیع الاول ۱۳۲۹ ق.). ۵۱
۲۱. سؤال مجلس از وزارت داخله در خصوص اقدام کریمخان شجاع السلطان (ربیع الاول ۱۳۲۹ ق.). ۵۵
۲۲. پاسخ کریمخان شجاع السلطان باجلان به مجلس در خصوص اتهاماتی که نسبت به او وارد آوردند (بی تا). ۵۶
۲۳. نامه محمدناصر وثوق الوزرا، به مجلس در خصوص اجحافات محمدخان بی سواد نسبت به زوار ایرانی (بی تا). ۵۸
۲۴. شکایت عدهای از زوار و مقیمین خانقین نسبت به تعدیات احمدخان بی سواد (ربیع الثانی ۱۳۲۹ ق.). ۶۰
۲۵. دفاع عدهای از احمدخان بی سواد (بی تا). ۶۱
۲۶. درخواست مجلس از وزارت داخله و اوقاف در خصوص پاسخ گویی به شکوائیۀ معتمد الاسلام کردستانی (ربیع الثانی ۱۳۲۹ ق.). ۶۲
۲۷. پاسخ مجلس به معاون سابق نظمیۀ کرمانشاه در خصوص انفصال و حقوق گذشته اش (ربیع الثانی ۱۳۲۹ ق.). ۶۳
۲۸. عریضه ای علیه تعدیات و اجحافات ضرغام السلطان خزلی به مجلس (بی تا). ۶۳
۲۹. پاسخ مجلس به شاکیان تعدیات ضرغام السلطان خزلی (ربیع الثانی ۱۳۲۹ ق.). ۶۶
۳۰. نامه امین السلطان سقری به مجلس در خصوص اعمال ناشایست سیف الدین خان حاکم سقر (ربیع الثانی ۱۳۲۹ ق.). ۶۶

۳۱. نامه عبدالفتاح قاضی به مجلس و ابراز نارضایتی از رفتار مستبدانه سیف‌الدین خان حاکم سقز
..... (ربیع‌الثانی ۱۳۲۹ ق.) ۶۸
۳۲. نامه هیئت کارگران کردستان به مجلس و ابراز نگرانی از اوضاع نابه‌سامان کردستان و تداوم سیطره
مستبدین بر مردم (ربیع‌الثانی ۱۳۲۹ ق.) ۶۹
۳۳. نامه یارمحمدخان کرمانشاهی به مجلس درخصوص ظلمی که به وی شده است (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۷۴
۳۴. نامه صمصام‌الممالک سنجایی به مجلس درخصوص اوضاع امنیتی کرمانشاه (بی‌تا) ۷۴
۳۵. درخواست مجلس از وزارت داخله درخصوص نامه صمصام‌الممالک (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۷۷
۳۶. نامه‌ای از سوی برخی اشراف کردستان به وزارت داخله و درخواست اعزام حاکمی مشروطه‌خواه برای
کردستان (جمادی اول ۱۳۲۹ ق.) ۷۸
۳۷. پاسخ وزارت داخله به مجلس درمبنای حاکم جدید برای کردستان (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۸۰
۳۸. عریضه عده‌ای از اهالی کرمانشاه درخصوص اقدامات یارمحمدخان برای ایجاد امنیت در کرمانشاه (بی‌تا) ۸۰
۳۹. نامه وزارت داخله به مجلس درخصوص کرمانشاهی (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۸۱
۴۰. شکایت ابراهیم‌خان مؤتمن از اقدامات حاجی علی‌اکبر میرتومان در همراهی با سالارالدوله در جهت
تعدی به اهالی بیجار (بی‌تا) ۸۲
۴۱. درخواست مجلس از وزارت داخله درخصوص پیگیری اظهارات ابراهیم‌خان مؤتمن (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۸۵
۴۲. پاسخ وزارت داخله به مجلس درباره رفتار سوء حاج امین الاسلام (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۸۵
۴۳. نامه مجلس به وزارت داخله درباره چگونگی پاسخ‌گویی وزارت داخله به یارمحمدخان (جمادی اول ۱۳۲۹ ق.) ۸۶
۴۴. نامه آقا شیخ‌محمد امام جمعه سنندج به مجلس برای دریافت کمک مالی (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۸۷
۴۵. نامه‌ای از سوی مجلس به وزارت داخله برای جلوگیری از تعدیات ضرغام‌السلطان خزلی
..... (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۸۸
۴۶. پاسخ وزارت داخله به مجلس و رد اظهارات امین‌الاسلام سقزی نسبت به سیف‌الدین خان
..... (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۸۹
۴۷. درخواست نظمیه کرمانشاه از مجلس برای برقراری مواجب نظمیه (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۹۰
۴۸. درخواست مجلس از رئیس وزرا درخصوص پاسخ‌گویی به هیئت کارگران کردستان (جمادی‌الاول ۱۳۲۹ ق.) ۹۱

۴۹. درخواست از مجلس برای مساعدت جهت بازگشایی دوباره مدرسه معرفت کردستان (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۹۱
۵۰. درخواست مجلس از وزارت معارف برای مساعدت به بازگشایی مدرسه معرفت (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۹۳
۵۱. پاسخ وزارت خارجه به مجلس درخصوص شکایت ایرانیان خانقین (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۹۳
۵۲. شکایتی نسبت به عملکرد عدلیه، نظمیه و چگونگی دریافت مالیات در سنقر و کلیایی (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۹۴
۵۳. پاسخ وزارت داخله به مجلس درباره یارمحمدخان (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۹۷
۵۴. شکایت از ناکا آمدی و عدم تغییرات اساسی در ادارات دولتی کردستان (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۹۸
۵۵. شکایت اصناف کردستان از بی عدالتی و عدم امنیت در کردستان و ناامیدی از اهداف عدالت خواهانه انقلاب مشروطیت (بی تا) ۱۰۱
۵۶. شکایت رؤسای اصناف کردستان از عدم امنیت و غارت و تاراج عشایر عثمانی و ایران (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۱۰۵
۵۷. درخواست مجلس از وزارت داخله برای پاسخ به نامه اصناف کردستان (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۱۰۹
۵۸. نامه رئیس وزرا به مجلس درخصوص بیگانه شدن شکایت هیئت کارگران کردستان (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۱۰۹
۵۹. پاسخ وزارت معارف به مجلس درخصوص بسته شدن مدرسه و تلاش برای بازگشایی آن (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۱۱۰
۶۰. نامه ای خطاب به مجلس و تظلم خواهی از رفتار سوء حکومت کردستان (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۱۱۱
۶۱. پاسخ مجلس به شجاع السلطان درباره اقدامات سوء امین الاسلام (جمادی الاول ۱۱۱ ق.) ۱۱۲
۶۲. نامه عبدالصمد قاضی زاده سقزی، مشروطه خواه سقزی به مجلس و درخواست حفاقی حق (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۱۱۳
۶۳. شکایتی نسبت به رفتار مأمورین عثمانی با اتباع ایرانی (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۱۱۶
۶۴. نامه مجلس به رئیس وزرا درخصوص شکوائیه علما و اعیان کردستان از دستگاه های مختلف دولتی (جمادی الاول ۱۳۲۹ ق.) ۱۱۷
۶۵. نامه شجاع السلطان به مجلس درباره عدم امنیت در کردستان و لزوم تغییر سیف الدین خان حاکم سنقر (بی تا) ۱۱۷
۶۶. درخواست مجلس از وزارت داخله در اقدام به نظرات شجاع السلطان (جمادی الثانی ۱۳۲۹ ق.) ۱۱۹

پیشگفتار

مجموعه اسناد پیمش ۱۰۰۰ شامل ۲۵۷ عنوان سند مربوط به مناطق کردستان و کرمانشاهان و منشأ اسناد آن‌ها در آرشیو اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی است. به لحاظ زمانی از دوم ذی‌قعدة ۱۲۲۷ ق شروع و به اوایل بهمن ۱۳۰۴ ختم می‌شود. تدوین و ارائه آن به ترتیب تاریخی و شروع اسناد چهار ماه بعد از سقوط محمدعلی شاه و پایان آن مصادف با پادشاهی رضاشاه و سقوط سلطنت قاجاریه است.

مجموعه حاضر تنها نمونه‌هایی از اسناد آرشیو کتابخانه مجلس و برای آگاهی عموم از نوع اسناد و محتوای آن ارائه می‌شود.

واقعیت آن است از آنجایی که هنوز برای بررسی شکل‌گیری انقلاب مشروطیت به‌خصوص در ولایات تصویر کاملی در اختیار نداریم، اکثریت بررسی‌ها مربوط به تهران و آذربایجان است. هرچند چنین به نظر می‌رسد در دو مرکز اصلی مشروطیت حکایت‌ها همچنان باقی مانده است. در ولایات، مکتومات به مراتب بیشتر و آگاهیهای کمتری از نحوه تحولات در عرصه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی از پانزده سال بین بوجود آمدن انقلاب مشروطیت و بر سر کار آمدن رضاشاه وجود دارد. بنابراین برای رفع این نواقص باید مناطق را جداگانه مورد بررسی قرار داد تا بتوان به شکل دقیقتری از تحولات ولایات آگاهی بدست آورد.

کردستان و کرمانشاهان از جمله این ولایات است که بررسیهای بسنده‌ای درباره تحولات آنجا صورت نگرفته است.

کردستان و کرمانشاهان به دلیل برخوردار بودن از یک بافت عشیره‌ای و ایلاتی نتوانستند در پیدایی مشروطیت نقشی ایفا کنند. به همین دلیل در ابتدای شکل‌گیری و پیروزی مشروطیت حضوری در این عرصه نداشتند. اما شهر کرمانشاه بعد از پیروزی انقلاب مشروطیت مجزا از بافت ایلاتی توابعی‌اش - و همچنین برخلاف کردستان - سعی نمود با بهی تهران و آذربایجان در تحکیم و تثبیت مشروطه‌خواهان مبارزه کند.^۱ در کردستان، اعزیت اولین حاکم منصوب دولت مشروطه بدانجا سعی شد این ولایت با دیگر ولایات ایران در پیشبرد اهداف ضد استبدادی و عدالت‌خواهانه مشروطیت همگام و هم‌اهنگ گردد.

شیخ محمد مردوخ در این باره می‌نویسد: میرزا اسمعیل خان ثقة‌الملک در ۹ محرم ۱۳۲۵ ق. حاکم کردستان شد و ۱۷ رجب الاول وارد کردستان شد. «ثقة‌الملک بر حسب ظاهر از طرف دولت، حکومت داشت. باطناً از طرف ملیون و طرفداران مشروطیت مأمور بود که اهالی کردستان را به اوضاع مشروطیت آشنا نموده، این منطقه را ضمیمه قوای ملی بسازد. مبنی بر این اصل همیشه در مجالس خصوصی منافع مشروطیت و مضار استبداد را گوشزد مردم می‌ساخت...»^۲

ثقة‌الملک بعد از بررسی اوضاع کردستان در جهت احداث مشروطه‌خواهانه خود دست به اقداماتی زد. برای تضعیف نیروهای استبداد به تشکیل اجتماعات ملی اهتمام ورزید تا با سایر ولایات هم‌صدا شوند.

برای این امر بررسیها و مطالعاتی صورت گرفت و تصمیم به تشکیل این انجمنها شد. مردوخ در این باره می‌نویسد: «... آقای حاج شیخ یحیی به اتفاق حاج شیخ بقا

۱. تاریخ مفصل کرمانشاهان، محمدعلی سلطانی، (تهران: نشرها، ۱۳۸۱، ج ۴ و ۵)، ص ۴۸۵.

۲. تاریخ کرد و کردستان و توابع یا تاریخ مردوخ، تألیف شیخ محمد مردوخ کردستانی، (سندج: غریقی، ۱۳۵۲،

مظهرالاسلام جمعی را از اهل بازار و کسبه با هم متحد نموده، در تحت عنوان هیئت کارگران شب‌ها جلسات سیار داشتند...»^۱.

مردوخ به تشکیل انجمنی دیگر اشاره می‌کند که «... بالانفاق تصمیم قطعی گرفتیم که انجمنی مرکب از علما و اعیان و رجال طبقه اول کردستان به استثنای مشیر و آصف تشکیل بدهیم. از فردای همان شب شروع به اقدامات نموده جمعیتی را تحت عنوان انجمن صداقت متحد نمودیم و مرامنامه و نظامنامه مرتبی هم برای آن نوشته، هیئت رئیسه را هم با رای مخفی و حکم اکثریت انتخاب نموده و در محله جلو قلعه حکومتی دم در، ره مسجد ملاجلال، عمارتی برای جلسات عمومی و خصوصی انجمن کرایه کردیم»^۲.

بدین طریق تلاشهایی از این دست صورت گرفت تا اجزای مختلف جامعه ایرانی هماهنگ به سوی آن چیزی که عدالتخواهی و سبب‌آردایی خوانده می‌شد حرکت کنند.

اما وقوع جنگ جهانی اول به صورت عروم و طغیان سالارالدوله در غرب ایران خصوصاً، ضربات جبران‌ناپذیری را در ارم کسب‌ختگ و نابودی مناطق کردستان و کرمانشاهان برجای گذاشت. از آنجایی که رقابت‌های بین ایلات و خصایص دیگری مانند غارتگری به سالارالدوله کمک کرد که اهداف سیاسی و شروط تقویت شود، جنگ‌های متعدد او از سال ۱۳۲۹ ق. تا ۱۳۳۱ با قوای دولتی منروطه باعث تزلزل و تضعیف کشور گردید.^۳

واقعه جنگ جهانی اول و سپس دخالت‌های عثمانی و آلمان از یک سو و وسیه و انگلیس از سوی دیگر در غرب کشور به دنبال پایان طغیان سالارالدوله، در طی چندین سال جنگ باعث انهدام اقتصادی، اجتماعی و اقتدار دولت مرکزی در غرب کشور گردید.^۴

۱. همان، ص ۲۴۰.

۲. همان.

۳. عبدالحسین میرزا فرمانفرما، تألیف منصوره اتحادیه با همکاری غلامرضا سلامی و اسماعیل شمس، (تهران، نشر سیامک و نشر تاریخ، ۱۳۸۳، ج ۲)، ص ۱۱۱ تا ۱۴۲.

۴. ایران و جنگ جهانی اول، به کوشش کاوه بیات، (تهران: سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۸۱، ج ۲)، ص ۷-۱۷۳.